IL-PROFESSUR SAYDON U L-KITBA TIEGHU

[*Taħdita tar-Rev. Dun Ġwakkin Schembri, B.A., Lic.D., Lic.S. Script., fil-laqgħa ta' ġieħ lill-Professur Saydon fil-Knisja taż-Żurrieq nhar il-Festa ta' Santa Katarina, il-25 ta' Novembru, 1960*].

IL-PROFESSUR Saydon ma stenna qatt mingħand ħadd tlellix it-tifħir. Dejjem ħadem b'kemm Alla silfu dehen u ħin u ħila, u fuq kull xogħol mitmum kotrana bħall-manna niżlet il-barka mis-Sema. Il-bniedem biss iħallas xort'oħra: xi drabi jroxx is-saħta fejn Alla xerred il-barka! Lill-Professur Saydon kien hawn min ma fehmux, għax moħħu ma jagħtihx; kien hawn min ma fehmux tajjeb, għax ried jifhmu ħażin. Mhux hekk ġralhom l-aqwa fost in-nies kbar li naqraw fuqhom? Hu magħhom jingħadd. Bħalhom ukoll – bħal Kristu, l-ewlieni fosthom – elf darba sab ruħu għarib fost niesu, profeta mhux milqugħ għajr barra minn pajjiżu. Imbagħad, fuq kollox, ta' min jiftakar illi Nażaret kien jibqa' raħal mistur u minsi, li kieku Kristu ma għexx qatt fih: hemm għadd sabiħ ta' għorrief barra minn Malta li jafu b'Malta u biż-Żurrieq għax jafu lil Saydon. Fl-istorja tal-Knisja ġo Gżiritna, il-parroċċa tagħkom tissemma fost l-eqdem u għalhekk għażiża; imma ż-Żurrieq, minnu nnifsu kbir, b'Saydon wisq akbar.

Dan kollu f'waqtu qed ingħiduh. Li kien kliem fieragħ, il-Professur – hu l-ewwel wieħed – kien jitlef kull sabar jismagħni. Fl-aħħar mill-aħħar, ħa jkun hu li jiċċaħħad (kif dejjem għamel) mit-tifħir li jistħoqqlu, imma la jistħoqqlu ma nkunux aħna li nċaħħduh minnu. Ħasibha tajjeb min ħasibha hekk – l-Arċipriet u l-kleru tagħkom. Mela, m'hijiex barra minn waqtha din il-laqgħa ta' ġieħ lil dan il-bniedem kbir, iżjed u iżjed għax qed issirlu ġo raħal twelidu u fl-egħżeż jum tas-sena. B'hekk nistħajjilkom tridu tmorru kontra l-kurrent ta' l-istorja u taraw, imqar għal darba, profeta milqugħ u mweġġaħ f'pajjiżu hekk għal qalbu. Pagna bħal din tallum fl-istorja taż-Żurrieq mhux intom biss u uliedkom sa tibqgħu tiftakruha; hemm Katarina fil-Ġenna u f'dan il-25 ta' Novembru qed tieħu ħsieb tniżżilhielkom hi fi Ktieb il-Ħajja bħala 'att ta' ġustizzja' li intom qed twettqu ma' min ta lil Malta l-Bibbja bil-Malti.

Għaddew erbgħin sena minn meta, fl-1919, Dun Pietru Pawl tagħkom sar saċerdot. Tliet snin minnhom għamilhom Ruma fl-Università tal-Giżwiti, fejn xorob l-ewwel benna ta' għerf fil-qasam ta' l-istudju dwar il-Kotba Mqaddsa. Il-bqija tas-snin xorta waħda għaddiehom mehdi jistudja minn tlugħ ix-xemx sa nżulha. Inġib quddiem għajnejja t-tfal għaddejjin għall-iskola tar-raħal, u xħin jaslu quddiem fejn joqgħod hu hawn quddiem il-knisja arahom jistaqsu lil xulxin: 'Hawn taf min joqgħod?' jaqbeż wieħed minnhom: 'Jien naf. Il-Professur' – bħal kieku jrid ifisser bla ma jaf: 'Dan Żurrieqi bħalna, u b'moħħu miftuħ għalkemm magħluq f'kamartu.'

Nisthajjilha thabbatha ma' ta' l-aqwa Università fl-Ewropa u fl-Amerka l-atmosfera ta' studju li għandu d-dar. Wieħed studjuż bħalu, patri benedittin Tedesk, li għadda jarah meta kien Malta sentejn ilu, qal lil xi ħadd: 'Mort nara lill-Monsinjur Saydon u erġajt ftakart fil-Kardinal Mercati.'

Haddiem mhux biss min jerfa' t-toqol tal-mazza jew tal-baqqun: xejn anqas iebsa l-ħajja ta' min iwieżen bejn subgħajh daqsxejn ta' pinna li titħarrek mar-ritmu mgħaġġel ta' moħħ li jaħseb. Mill-pinna ta' Monsinjur Saydon ħarġet ħlewwa ta' kitba ta' lewn lokali li tfakkarna fin-novelli ta' Temi Zammit; u meta qrajtu dwar Ġmajru u l-Karrozzi u smajtu bi Fra Luċenz, jew meta flejtu bħal kieku żewġ kwadri ta' Caruana Dingli *Tieġ f'Raħal* u *Fuq il-Monti*, naħseb illi bħali intom xtaqtu lil Dun Pietru Pawl iħallilna mqar novella waħda għal kull filgħaxija ta' kemm-il xitwa tiġi. Xhiħ magħkom ma kienx, għax xewqa ikbar qatagħhielkom. Takom id-Dramm ta' Santa Katarina biex jirnexxi fuq il-palk minn sena għal oħra bħalma rnexxa fil-ħsieb daqskemm fil-kelma. Lill-Professur ta' pajjiżkom hekk sirtu tafuh aħjar u iżjed tħabbibtu miegħu. Iżda tinsewx kif Dun Karm Sant sa jfissrilkom sewwa l-lejla, l-aqwa xogħol li ħallielna, mitqlu deheb, hi l-ġabra sħiħa tal-Kotba Mqaddsa maqlubin fil-Malti mill-ilsna li bihom inkitbu l-ewwel darba eluf ta' snin ilu. Il-Professur Saydon dam tletin sena fuq dan ix-xogħol: wieħed inqas tas-sengħa kien jieħu snin wisq itwal. Bħal dak l-istudjuż li darba qaleb fil-Grieg Ktieb l-Ekklezjastiku miktub bil-Lhudi minn nannuh Ben Sira, Saydon, li qaleb fi lsienna mhux ktieb wieħed ta' l-Iskrittura imma t-tlieta u sebgħin kollha kemm huma, jista' hu wkoll jistqarr quddiem kulħadd: 'Ma' tul dak iż-żmien ħlejt ħafna sahriet u għerf biex inwassal sat-tmiem dan il-ktieb u noħorġu għall-ġid tagħkom ilkoll.' Nies ta' dan il-ġawhra ta' raħal, ġieh kbir għalikom u għal ulied uliedkom illi l-Bibbja bil-Malti twieldet iż-Żurrieq. Ftaħru kemm tridu, għax għandkom jedd tiftaħru, b'Saydon u l-Bibbja tiegħu.

Ara taħsbu li ma' tul it-tletin sena li għaddew il-pinna tal-Prof. Saydon xi darba rat ftit tal-mistrieħ. Hemm xort'oħra ta' kitba tiegħu, li ħafna Maltin anqas biss qatt semgħu biha, għax għalkemm twieldet hawn dlonk sabet ruħha 'l bogħod minn Artna. U tafu intom. Ġieh kbir għalina l-Maltin meta ħutna l-emigranti jagħmlu isem tajjeb għal Malta f'art barranija. Hekk swiet ta' l-ogħla ġieh għal din 'l-Omm li tatna isimha' il-kitba tiegħu ta' studju mill-aqwa li dehret f'uħud mir-rivisti li jżejjnu l-kultura ta' l-Ewropa u ta' l-Amerka. 'P.P. Saydon' hi firma li l-qarrej Malti aktarx jafha biss taħt xi ittra li tidher xi kultant fil-'Leħen' jew fit-'Times', ingħidu aħna, issa biex l-imberkin ta' tfal ma jibqgħux iħażżu mal-ħitan, issa biex il-bejjiegħ tal-ħalib tal-Gvern jaqdi dmiru u jaqdi n-nies — il-menti f'waqthom ta' bniedem għaref li m'hux maqtugħ mid-dinja meta magħluq fl-istudju.

Stagħnew bil-kitba tiegħu ż-żewġ rivisti li joħorġu għall-kleru Malti

Melita Theologica u *Lucerna*; fl-imgħoddi ismu kien jidher ukoll f'*Il-Malti*, f'*Leħen il-Malti*, fis-*Sundial*, u fix-*Scientia*. Hekk ilħaqna rajna kemm tassew kien minn dejjem għal qalbu kull tagħlim għoli fil-pajjiż, l-iżjed fi ħdan il-Knisja u l-Università. Xtaq dejjem elf ġid lill-Malti bħala lsien miktub u mitkellem. Lill-istudenti kollha — iżjed u iżjed, lill-qassisin ta' għada — mhux biss ħeġġiġhom jinxteħtu għal xogħol ta' tiftix, imma qabad u ħażżilhom hu t-triqat mnejn għandhom igħaddu biex xogħol bħal dan jieħu xejra ta' studju xjentifiku għoli. Sa hawn il-ħidma tiegħu li jaf biha, tista' tgħid, kulħadd. Iżda, bħalma għedna, ħafna studjużi għorrief ta' barra ilhom żmien jaqraw artikoli ta' studju miktubin minn dan il-Professur Malti, u aħna l-Maltin — taqta' xi erbgħa bil-għadd — anqas biss nafu bihom! Ingħid għalija, għaxqa tiegħi niftaħ rivista u nilmaħ ismu mniżżel ma' ta' nies kbar oħrajn li bħala kittieba llum jaf bihom ukoll min bilkemm jagħraf A minn B fl-istudju ta' l-Iskrittura. Hekk, dan l-aħħar, f'ħarġa waħda ta' waħda mir-rivisti dehru flimkien artikoli ta' Bea, Alfrink, Vaccari u Saydon — erbgħat iħbieb tal-qalb. Saydon tafu min hu; Vaccari, ġiżwita xwejjaħ li darba għallem lilu; Alfrink u Bea, iż-żewġt iħbieb li sarulu Kardinali.

X'ħerqa miegħu, daqsxejn ta' tifel, jistaqsi dwar zijuh li ma raħ qatt għax ilu żmien l-Awstralja! Hekk, naħseb jien, tixtiequ tisimgħu iżjed dwar l-artikoli ta' studju li l-Prof. Saydon għandu msifrin (biex ingħid hekk) u għadhom qatt ma ġew 'lura lejn pajjiżna. Kemm huma barra? X'siwi kbir għandhom? Tgħid, għad ikollna x-xorti narawhom jaslu fostna?

M'għedtilkomx ħażin, il-moħħ u l-pinna li għandu l-Professur Saydon ħadmu dejjem id f'id u ma jafux b'mistrieħ. Ma nsemmilkomx kemm laħaq kiteb u għallem, dwar it-tifsir ta' passi mill-Kotba Mqaddsa, fix-*Scientia* qabel il-gwerra u f'kull ħarġa tal-*Melita Theologica* minn tmiem il-gwerra 'l hawn. Insemmilkom biss — għax fuqhom qed nitkellmu — dawk l-istudji li dehrulu f'madwar għaxar rivisti li joħorġu barra minn Malta — l-Ingilterra, l-Amerka, l-Italja, il-Belġju, u l-Olanda — rivisti li għandek issibhom imxerrdin kullimkien, f'kull rokna tad-dinja fejn hemm l-iċken ħjiel ta' studju għoli, fuq l-iskrivanija tal-biblisti u ta' l-Orjentalisti, sew Kattoliċi, kemm Protestanti, kemm Lhud. Mill-1946 'il hawn, Monsinjur Saydon kiteb bejn wieħed u ieħor żewġ studji fis-sena għal waħda jew oħra minn dawn il-għaxar rivisti ta' barra. Jarahom ftit min ma kiteb qatt jew min jikteb bla ma jqis fuqiex u kif u fejn.

Għandi naħseb, qabel ma jibda jikteb, il-Professur Saydon kull darba jġib quddiem għajnejh f'idejn min sa tiġi l-kitba tiegħu. Niftakru f'hekk aħna wkoll bħal issa, u waħedna nintebħu bil-livell għoli ta' kulma jikteb. Uħud minn dawk l-artikoli jkun qrahom hu stess fil-kungressi internazzjonali li jmur għalihom fix-xhur tas-sajf. F'dawn il-laqgħat ma jaqrax kull min irid: jinqraw biss l-istudji ta' min ikollu stedina sewwa sew

għal hekk; ġieh kbir għal Saydon li mhux darba u tnejn waslitlu stedina bħal din, ġieh kbir għal Malta li Saydon laqa' dejjem l-istedina bla ma kellu għax jibża' jidher quddiem 300 ruħ ħabibhom l-għerf. Tgħidux li nħobb nilħaq salib in-nies, imma sirt naf li siefer xi tnax-il darba għal dawn il-kungressi ta' studju. Is-sena l-oħra ħa lili miegħu, u rajt b'għajnejja min huma ħbiebu: qabel kont naħseb li ħbiebu l-kotba biss, imma issa ntbaħt li jaf lil min kitibhom daqskemm jaf x'kitbu. Jaf sewwa lil Bea u Albright, Driver u Cazelles, De Vaux u Rowley, bħal kieku lkoll iż-Żurrieq joqogħdu u jiltaqa' magħhom kuljum. Nies bħal dawn jafu jinħabbu bejniethom; u bħalma juri ħerqa Monsinjur Saydon biex jaqra l-aħħar xogħlijiet ta' sħabu, hekk jilqgħu huma wkoll kull artikolu ta' studju li jidher b'ismu.

Fuqhiex jitħaddet fil-kitba tiegħu, il-Professur Saydon? Biblista ifisser wieħed mixħut b'ruħu u b'ġismu għall-istudju tal-problemi kollha li jqumu fit-tifsir ta' l-Iskrittura Mqaddsa; u b'orjentalista nifhmu wieħed li jistudja fil-fond id-drawwiet qodma ta' l-artijiet tal-Lvant — ewlenija fosthom il-Palestina — flimkien ma' l-ilsna semin li dawk in-nies ta' żmenijiet imbiegħda kienu dari jħaddmu fil-kitba li waslet sa għandna illum. Il-Professur Saydon hu orjentalista daqskemm hu biblista, u nistgħu ngħidu li fiż-żewġ oqsma ta' studju għamel isem. Li ma kienx hekk, l-artikoli li kiteb ma kenux jissemmew — u jissemmew fil-ġid — fil-kitba ta' biblisti u orjentalisti kbar oħrajn. Xtaqt semmejthomkom wieħed wieħed, dawk l-artikoli, u kontu ssiru tafu x'fihom u x'siwi għandhom. Issa mhux waqt, u l-iżjed għax ħafna nies jonqsilhom l-interess minflok jiżdied meta tidħlilhom fl-irqaqat ta' ħwejjeġ li ma jmissux mill-qrib il-ħajja ta' kuljum. Insemmi biss li Saydon hu filologu metikoluż, u dan ifisser li l-ħena tiegħu jgħarbel ġo moħħu xi kelma bil-Lhudi jew bil-Għarbi sa ma jirnexxilu jasal għat-tifsira li darba kellha imma ntilfet u li issa aktarx ikun hu li sabhielna mill-ġdid. L-irqaqat tal-grammatika Lhudija u Griega mhux biss jaf bihom jew jafhom kollha; kiteb artikoli fuqhom, fejn xeħet kemm-il xaqq dawl fuq irqaqat ta' verbi u fuq 'modi ta' espressjoni'-fl-ilsien Lhudi. Fil-qasam ta' l-istudji bibliċi, tassew spikkaw mhux ftit x'uħud mill-artikoli tiegħu, ingħidu aħna, dak li deher l-Amerka fl-1946 dwar in-natura u l-mottiv ta' xi sagrifiċċji milli jissemmew fi Ktieb il-Levitku — qabel miegħu min dan l-aħħar stħarreġ għal rasu l-kwistjoni kollha f'teżi tal-lawrja ġo l-Istitut Bibliku.

Il-Kotba Mqaddsa tagħlim bla ebda żball insibu fihom, għax huma l-Kelma ta' Alla; imma (biex infisser ruħi f'epigramma) bħal kotba oħrajn li għadda ż-żmien minn fuqhom, ma waslux għandna mingħajr it-trab ta' fuqhom. B'dan nifhmu ngħidu li l-Bibbja għandha l-problemi tagħha, sew fil-għażla ta' din jew ta' dik il-kelma bħala t-test ġenwin, sew fil-mod ta' kif u meta nkiteb kull wieħed mill-Kotba Mqaddsa. Stħajjluha kobba mħabbla;

imma tagħmlux bħal x'uħud u twaħħlu fl-istudjużi: waħħlu fiż-żmien, jekk tħabblet; l-istudjużi sehemhom hu li jaqbdu issa tarf issa ieħor bittama li sa fl-aħħar tinħall kollha. Dan l-aħħar, il-Professur Saydon sab tarf għalih, tarf ġdid. It-teorija tiegħu tibqa' magħrufa bħala li *Scroll Theory*. Aktarx li l-Kotba Mqaddsa, iktar u iktar l-itwal fosthom, – ingħidu aħna, *Isaija u Ġeremija* – kull wieħed minnhom ma nkitebx f'nifs wieħed u lanqas fuq skroll wieħed, hekk kif jaħtieġli ħafna pitazzi biex nikteb rumanz fit-tul. Il-profeta jew kittieb ieħor imnebbaħ minn Alla kien aktarx iżid hu stess ma' dak li jkun niżżel drabi oħrajn u ġie li kien ibiddel xi ħaġa wkoll, skond ma jitolbu ċ-ċirkostanzi, għax iż-żmien jitbiddel u d-drawwiet ukoll u l-predikazzjoni mhux dejjem għall-istess nies kienet issir: ħaġa li nifhmuha lkoll, il-predikaturi tal-Missjoni l-Kbira li għandkom fostkom bħal issa ma jgħidux l-istess ħaġa bl-istess mod ġol-Mellieħa, fiż-Żurrieq, u ġo tas-Sliema. L-aqwa problemi li jinħallu bit-Teorija tal-Professur Saydon huma dawk ta' fejn, f'uħud mill-Kotba Mqaddsa, jidher li mhux kollox baqa' ħaġa war'oħra kif tniżżel meta nkiteb. X'seta' ġara? Meta, ħafna snin wara, l-iskrollijiet inġabru flimkien biex issir kopja tagħhom fi ktieb wieħed, aktarx li min ġabarhom ma rnexxilux isib il-fil u, bla ma jaf, ma ikkupjax skroll wara ieħor bl-ordni ta' kif inkitbu. Isem Saydon jibqa' marbut għal dejjem ma' din it-Teorija tar-Rombli filqasam ta' studju li nsejħulu l-kritika letterarja tal-Kotba Mqaddsa.

Dwar is-sehem li kellu hu fil-Kommentarju tal-Bibbja maħruġ mill-Kattoliċi ta' l-Ingilterra fl-1953, insemmilkom biss li, għax ix-xogħol tiegħu ingħoġob, minflok Ktieb wieħed tawh sitta biex ifissirhomlhom, u m'humiex fost l-eħfef. Barra minn hekk, taħsbux li xogħol ħafif tikteb kommentarju ta' ktieb ta' l-Iskrittura f'25,000 kelma biss, meta tħoss x'igħidlek ġo fik: 'Kif sa niġbor kollox f'inqas minn daqshekk darb'oħra?' Habat tajjeb li l-Professur Saydon nieqes minn ħaġa waħda – id-don tat-tpaċpiċ – u għalhekk fil-kitba ma rnexxiex bil-ftit.

Ħafna mill-Maltin ta' barra ma rawhiex darb'oħra l-Gżira tagħna. Ta' min tkun il-ħtija jekk dawk li sejjaħnielhom l-artikoli msefrin tal-Prof. Saydon ma jiġu qatt jarawna? Il-Bibbja tiegħu, qabel xejn, għandha tinġabar fi ktieb wieħed; imma jixirqilhom hekk ukoll dawk l-artikoli ta' studju li semmejna. Ġabra bħal din tkun l-isbaħ 'inċens u deheb' għal min, issena d-dieħla, jagħlaq tletin sena Professur ta' l-Iskrittur fl-Università ta' Malta.

Għażiż Professur, kull meta naqraw il-Bibbja bil-Malti insiġ tiegħek u bin-noti li tajtna fiha, jew meta niftħu l-Kommentarju ingliż fejn ktibtu int, jew xħin nixtarru l-aħħar artikolu li jkun deher b'ismek, dejjem xorta waħda toħroġ waħedha minn fommna l-istqarrija li darba nstemgħet qrib Għemmaws: 'Ma kenitx qalbna mixgħula fina, hu u jkellimna fit-triq u jfissrilna l-Kotba (Mqaddsa)?' Naf tajjeb li 'mhux bis-snin biss tinqies il-ħajja

tagħna', imma 'l Alla nitolbu jisilfek iżjed, biex tibqa' taqla' mija fil-mija fil-qasam li l-Mulej tak taqdi magħna. Għal min hu bħalek biss u daqsek igħodd kliem ix-xwejjeħ Ben Sira:

'Kemm idum ħajj, ismu mweġġah aktar minn elf,
u wara li jistrieħ aktar jissemma.'

Saydon imut, imm' ismu jibqa', u tibqa' l-kitba tiegħu.